

סימן ו' דברים שבלב אינם דברים

למה אין מברכין על מצות תשובה

בספר פרדס יוסף פר' אחרי מות (טו ס"ק ל בדפוס ישן; סי' מ' בדפוס חדש) הביא מתשובת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קסח שהעיר מדוע לא תיקנו ברכה על עשיית תשובה דהוי מ"ע. והביא שם שלושה תירוצים: א' – ע"פ תשובת הרשב"א סי' יח דהוי מצוה שתלויה ביד אחרים שאין מברכין עליה כמו צדקה, וא"א לגומרה רק אם הקב"ה מקבל תשובתו. אבל ק"ק ע"ז דנהי דבצדקה אין לברך דילמא חברו לא ירצה לקבל הצדקה, אבל גבי תשובה הא אם עשה תשובה ככל לבו בטח יקבל ה' תשובתו. ב' – דאין מברכין על מ"ע הבאה בעבירה ומטעם זה ג"כ אין מברכין על לאו הניתק לעשה כגון השבת גזילה. ג' – וזה נראה עיקר, שבהיות שעיקר התשובה הוא בלב שמתחרט על חטאיו ומקבל על עצמו שלא ישוב לכסלה עוד, וכן מבואר בקידושין מט: שעיקרה הוי בלב, ועל דברים שבלב אין מברכין כמש"כ הבי' או"ח סי' תלב דה"ט שתקנו לברך על בדיקת חמץ שהוא מדבריהם ולא תקנו לברך על הביטול שהוא מה"ת, משום דביטול הוא בלב ואין מברכין על דברים שבלב עיי"ש.

ועיין לשון הרמב"ם בריש הל' תשובה שכתב, וז"ל: "מ"ע אחת, והיא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה" ע"כ. משמע שיש חיוב מצוה לשוב בתשובה וכן יש מצ' של וידוי, אבל צ"ב מהו הקשר ביניהם. ובהל' א' שם כתב: "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא", ומשמעות "כשיעשה", שהתשובה לא הוי עצם החיוב אלא הצורה למעשה המצוה. כמו דיני שחיטה שאין חיוב מצוה לשחוט אלא במקום שרצה לאכול בשר צריך לשחוט את הבהמה ע"פ דיני התורה. ועיין במנ"ח שסד"ב שחידש שאין מצוה חיובית של תשובה, אלא הוי כמו מצות גירושין ודיני נחלה, שהתורה כתבה דאם ירצה לעשות תשובה יעשה על תואר כך וכך דהיינו בוידוי פה.

ודבריו צ"ע בשלשה דרכים. א', שמוכח מלשון הרמב"ם בתחלת ההלכות שיש מצוה חיובית בתשובה עצמה (וכן עיין דברי רמב"ן פ' נצבים לא:יא שפירש ש"כי המצוה הזאת" קאי על מצות תשובה, דלא כפרש"י שם). ועוד קשה, שהמנ"ח שם ס"ק א' כתב ע"פ הגמ' קידושין מט: שאם הרהר תשובה בלבו הוי צדיק גמור, ואי וידוי פה של תשובה דומה לדיני גירושין וכדומה אז לא ה"ל להרהרו להועיל, שמאחר שהתורה קבעה מהי הדרך הנכונה לשוב (דהיינו בוידוי פה) אזי אין ערך לדרכים אחרות, כמו מי שלא גירש בשטר גט כריתות כהלכה. ושלישית, עיין בספר מנחת אשר פר' נצבים סי' נג:א שדייק שלשון הרמב"ם מהל' גירושין מוכח שגדר מצות גירושין שונה לגמרי ממצות תשובה, שהרי בספר המצוות מצ"ע רכב נבי גירושין כתב בזה"ל: "שצונו לגרש בשטר עכ"פ כשנתרצה לגרש" משא"כ בתשובה כתב "שצונו להתודות על העוונות וכו' ולומר אותם עם התשובה", ודו"ק.

והנראה בדעת הרמב"ם, שכל קיום מצות תשובה תלוי בלב, וכמהלך האחרון שהבאתי מהפרדס יוסף, ומה שצריכין וידוי פה שאני מדיני גירושין ושחיטה, שקיום מצות תשובה הוי ההכשר למעשה המצוה של וידוי פה. ולא שוידוי פה מצייר את הקיום של מצות תשובה, אלא כל עיקרה של תשובה תלוי בלב ועם תשובתו בלב יש לקיים גם מצות וידוי פה, אבל תשובת לבו אינה תלויה בוידוי פה, אלא אדרבא וידוי פה יכול לקיים רק היכא דבא לשוב בלב⁸, וכמו שאבאר.

דברים שבלב אינם דברים

כתוב בגליוני הש"ס להג"ר ר' יוסף ענגיל קידושין מט: ד"ה ודברים, וז"ל: "המבייש את חבירו ומחל לו בפיו אע"פ שלא מחל לו בלבו אמרינן ביה דברים שבלב אינם דברים".

8 וכ"מ ברמב"ם שם שאם לא שב הרי זה כטובל ושרץ בידו ולא עלתה לו טבילה כלום.

והראה לי הרה"ג הבור סוד שאינו מאבד מפה אריה ווסריך שלימי"א מה שמצא בספר 'אגן הסהר', שליקט שם דברי חיזוק והנהגות לג"ר אברהם גניחובסקי זצ"ל שדן בדבריו וכתב שם, וז"ל: "ויש לי מה להשיב ע"ז ואיני רוצה, כי עתה אחר שכן פסק אדם כן נקבעה הלכה למעלה ותו איני רוצה להקשות ע"ז שמא ישנו את ההלכה גם למעלה ונמצא[תי] מפסיד אנשים רבים מחילתם", עכ"ל.

ואף שאני עפר ועפר תחת רגלי הג"ר אברהם גניחובסקי ומה אומר ומה אדבר במקום ששתקו גדולים וטובים ממני, אבל תורה היא וללמוד אני צריך, וכן יש לסמוך עמש"כ הגאון רבינו משה פיינשטיין למי ששאל אם מותר לחלוק על הגאון החזו"א כשמסר שיעורים בבני ברק, וז"ל: "לא מובן שום חשש בזה, ואדרבה זהו כבודו אשר מזכירים שיטתו בד"ת ומעיינים בדבריו, אף שהמסקנא דחכם המעיין שלא כדבריו" ע"ש. ואף שלא חכם אני אל יהיו דברי הדיוט קלים בעיניך, ויה"ר שדברי יהיו עולים כמליץ יושר על גאוני עולם אלו אף שאני כותב שלא כמותם בדברים וכמו שיתבאר.

לזות שפתים בגרות

כתוב במשנה יבמות כד ע"ב: "הנמען על השפחה ונשתחררה או על עכו"ם ונתגיירה ה"ז לא יכנס ואם כנס אין מוציאין מידו". ופי' שם בנמ' לפי המ"ד שמוי שמגייר לשום אישות הגרות חלה (דלא כר' נחמיה ע"ש) שמה שאינו מותר לכונסה לכתחילה הוי משום דרב אסי "הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים (משלי ד:כד)", ע"ש. ונחלקו הראשונים בטעמו, שהרי כתב רש"י שם ד"ה דאמר רב אסי, וז"ל: "מעמא דמתניתין (שאסר לנמען על עכו"ם) משום דכתיב הסר ממך וגו' דאתו לאחזוקי לקלא קמא". ונראה שהוא פי' שהקלא קמא הוא שהחשוד מזנה עמה ואי מותר לישאנה אז יחזיקו הקול. ועיין שם ברשב"א שהקשה עליו בשם הרמב"ן ממה שמבואר בנמ' שחושדים משום לזות שפתים אפילו במקום שיש עדים שראו שזינתה עמו בודאות, וא"כ קשה על פרש"י, שאם יש עדים מה לי

החשש בהחזקת קול אם זנתה או לא, ועל כן פי' הרשב"א שם שהלזות שפתים היא שלא יאמרו שזו לא נתגיירה אלא לשם זנות. ע"ש.

ועיין בתשובת אחיעזר חלק ג סי' כו שדן בדברי הרשב"א וכתב בזה"ל: "ולכאורה צ"ע כיון דלהלכה קי"ל דבדיעבד כולם גרים, ורק לכתחלה אין מקבלים אותן, ודין זה מסור לב"ד לכתחלה א"כ איזה לזות שפתים איכא שנתגיירה שלא לש"ש הא בדיעבד כולם גרים, אלא ע"כ צ"ל דלגירות בעינן לכו"ע לב שלם ול"א בזה דברים שבלב אינם דברים, ולפיכך אם באמת לא נתגיירה בלב שלם לא הוי גר דרק מצד הדין אמרינן דלהלכה כולם גרים הם, ואמרינן דאגב אונסא גמרו בלב שלם, וחיישינן מצד הלעו שיאמרו שלא נתגיירה בלב שלם, ובאמת ל"ה גר, ומהאי טעמא חוששים לו עד שתתברר צדקתו, אף על פי דמצד הדין אנו אומרים דחזקה דגמר בלב שלם, אבל אם באמת לא נתגייר בלב שלם ל"ה גירות, וחוששין להחמיר עד שתתברר צדקתו, וכמו שפ' הרמב"ם בפ"ג מה' איסו"ב המ"ו שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגירי הצדק, ואעפ"כ היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות, והיו כו"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שמתבלו מכ"מ ולא מקרבינן אותן עד שתראה אחריתם. ובהל' י"ז שם אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר, הואיל ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתבאר צדקתו. [וכ"נ מד' הריטב"א שכתב דפליגי בזה בכותים אי גרי אמת הם אם נתגיירו בלב שלם וחזרו, או לא נתגיירו בלב שלם יעו"ש]."

ופי' דבריו הוא, דגרות שניא לענין מאי דאמרינן בדרך כלל שדברים שבלב אינם דברים (חוץ ממקומות שיש אומדנא דמוכח שהדברים הוי בלב כל אדם עיין בסוגיא קידושין שם) משום שכיון שכל מעשה הגרות תלוי בלב אזי שפיר אמרינן דדברים שבלב הויין דברים, שהרי דברי הלב הוו כל גדר הדין.

ולפ"ז יש מקום לחזור ולחלוק על חידושו של הגר"י ענגיל, שהרי כמו שנתבאר שדין תשובה תלוי בעיקר בקבלת הלב ומה שמתוודה

כפה אינו אלא מעשה המצוה אבל קיומו תלוי בלבו, וא"כ י"ל שעד שירצה את חברו בלבו אע"פ שמחל לו כפה אין תשובתו מתקבלת.

גרות ותשובה

והנה הדמיון בין גרות ותשובה אינו רק לענין זה ששניהם תלויים בלב אלא אנו מוצאים שגם בענינים אחרים הם קשורים זה בזה, שהנה כתוב בקיצור שו"ע סי' קלא בדיני ערב יוה"כ סי' ו', וז"ל:

"מצווה על כל אדם לטבול את עצמו בערב יום הכיפורים, ליטהר מטומאת קרי. ועוד, משום תשובה, וכמו גר שנתגייר צריך טבילה. ולכן גם נערים ובתולות יש להם לטבול". ויש לעיין מהו המקור שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ועיין בחי' חת"ס ע"ז סד. (ד"ה אקילו) שמסיק שם בצע"ג שלא נמצא המקור אשר ממנו הלכה זו נובעת, ע"ש דל"ת שהמקור הוא מהפרשה של גזל הגר ש"ל דמיירי בשתוקי ואסופי או עבד שנשתחרר. וע"ע במשך חכמה פר' ואתחנן (דברים ה:כז) שהביא עוד מהלך ליישב קושית החת"ס שהמקור הוא ממה שמצינו שהקב"ה אמר לכלל ישראל "שובו לכם לאהליכם" ואין אהלו אלא אשתו (מו"ק ז); ואע"פ שהיו כמה מבני' שהיו נשואין נשים המותרות רק לבן נח אלא צ"ל שגר שנתגייר וכו'. ובבב"ה ט עה"פ בפר' כי תצא כד"ז "לא תטה משפט גר יתום" כתב: "ולא נאמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי".⁹

ובפחד יצחק קונטרס ירח האיתנים מאמר ב' רצה להביא מקור לדבר זה ע"פ דברי תוס' חגיגה ט: ד"ה 'בר' שתוס' שם כתבו שקוראים לתנא 'בר הי הו' משום שגר היה והיינו בין אברהם ושרה שנתוסף ה"א

9 וע"ע בארץ הצבי להרה"ג צבי שכטר סי' טז ס"ק ד' שהביא עוד מהלך ביישוב קושיית החת"ס ע"פ דברי הרשב"א יבמות מה: בפי' גירסת רב האי גאון ע"ש שא"א להיות יחוס בין ישראל ועכו"ם שאין קידושין תופסין בין ישראל ונכרי כדילפינן מקראי בקידושין סח:, וביאר הר"צ שכטר שהגדר בדין שנלמד מהני קראי הוי דא"א להיות שום יחוס בין ישראל לגוי ולכן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי דכיון שבזמן שנתגייר א"א להיות יחס למשפחתו, ומאחר שפקע אפילו אם נתגיירו שאר משפחתו אח"כ מ"מ פקע.

בשמם. וכתב בעל פחד יצחק: "והלא גם בכריאת העולמות נאמר 'בהבראם' – בה"א בראם. וחזינן שאות הגרות היא אות הבריאה. הרי לך איפוא כי גרות היא בריאה חדשה ומשום כך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי".

ובן לגבי תשובה כתב מרן בעל הפחד יצחק (יוה"כ א:ח), וז"ל: "אנחנו מתפללים על סיוע בעבודת התשובה כדרך שאנו מבקשים בתפלה על צרכים אחרים. וזה מפני שנפשנו אינה חיה את ההרגשה בהרבותא הגדולה בתשובה. **לאמתן של דברים כחה של תשובה היא הרבותא היותר גדולה אחרי הפלא של בריאת שמים וארץ.**" ופירוש הדברים נראה, שכמו שמעשה בראשית הוי חידוש של בריאת יש מאין, תשובה הוי החידוש של בריאה בתוך עצמנו. וזהו הדבר הדומה בין גרות ותשובה, ששניהם מהווים בריאה חדשה באדם ומה ששב בתשובה הוי כעין קטן שנולד דמי, וכדברי מרן בעל פחד יצחק (ר"ה כט:ט) "תשובה איז נישט דער טייטש בעסער ווערען, תשובה איז דער טייטש אנדערש ווערען."¹⁰

לימוד זכות בדין על מי שמוחל אחד בפה ואחד בלב

ידועים דברי הר"מ בהל' גרושין פ"ב הל' כ שכתב בזה"ל: "מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו, עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט, והוא גט כשר... ולמה לא בטל גט זה, שהרי הוא אנוס... שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה

¹⁰ תרגום: 'תשובה אין פירושה להיות יותר טוב אלא פירושה להיות אחרת'. וכדברי המדרש (ויקרא רבה כט, יב): "אמר ר' תחליפא קיסרא בכל מוספין כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אשה הא כיצד אמר להן הקב"ה לישראל בני מעלה אני עליכם כאלו היום נעשיתם לפני כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה". [וכ"נ ממה שמחליף הבע"ת דברים חיצוניים להראות שהוא אחר, וכמבואר בר"מ הל' תשובה רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ד: "ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה".]

או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך, זה שאינו רוצה לגרש – מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו. וכיון שהוכה עד שתשש יצרו, ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו", עכ"ל.

והקשו המפרשים (עיין או"ש שם) למה נקט הרמב"ם האי טעמא, הרי כבר פסק הר"מ בדברי רב הונא בגמ' בבא בתרא מח ע"א שגט מעושה ע"י ישראל כשר משום "דתליוהו וזבין זביניה זביני דאגב אונסיה וזווי גמר ומקנה". ועוד קשה, שבגמ' קידושין נ ע"א נראה למסקנת הסוגיא שם שגט מעושה כשר משום שדברים שבלב אינם דברים, ורק הביאה הגמ' שם הסברא שמצוה לשמוע דברי חכמים על הצד שדברים שבלב הויין דברים או לצד שאנו חולקים על שיטת ר' הונא, וא"כ קשה מה לי כל אריכות לשון של הרמב"ם בטעמא אחרינא הל"ל שגט מעושה ע"י ישראל כשר או משום דינו דר' הונא בגמ' ב"ב שם או משום שדברים שבלב אינם דברים כמשמעות הסוגיא בקידושין שם. וצ"ב.

ועיין בנתיבות המשפט סי' רה:א שפי' בדברי הר"מ דמאי דבעינן טעמו של יצרו תקפו אף שפסק שדברים שבלב אינם דברים וגם פסק כדינו דרב הונא, היינו משום "דבעינן ריצוי הלב". ונראה דכוונתו הוי דגמ בעי גם רצון הלב, ולכן אף דפסקינן שדברים שבלב אינם דברים וגם שתליוהו וזבין וגו' וסגי לן בהסכמתו וגמירות דעתו, מ"מ כיון שגט תלוי גם ברצון הלב אז צריכין לטעם יתר כלשון הרמב"ם שהוא אנס עצמו בדעתו הרעה. ודו"ק.

ונראה לפ"ז שיש להעמיד מסקנת הגר"י ענגיל ולא מטעמיה, שנבי תשובה ומחילת החבר ג"כ הכל תלוי בכונת וריצוי הלב כמו שבארנו ולכן אף שלא אמרינן דברים שבלב הויין דברים, מ"מ אפשר שע"י מחילתו בפה מצרפין לזה הא דכתב הר"מ שהוא אנס עצמו בדעתו הרעה והצרה להקפיד אפילו במקום תשובתו של חברו, ובאמת מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות,

ויצרו הוא שתקפו שלא לקבל מחילתו, וכיון שכבר תשש יצרו ואמר רוצה אני בתשובתו, כבר מחל לרצונו.

מפיהם ומפי כתבם בדין מחילת חברו

כיון דאתינן להכי אם אחד בפה ואחד בלב מועיל לקיים מצות תשובה, יש לברר גם אם אפשר להשיב לחברו ולקבל מחילתו בכתב. ובאתי רק להעיר.

עיינן בתשובת רע"א הידועה מהדו"ק סי' כט בתשובה מדודו הרה"ג וואלף איגר ועוד מה שהשיב הגאון רע"א בתשו' סי' ל' (וע"ע בסו' לא וסי' לב שם) אם אפשר לקיים מצות ספירת העומר ע"י כתב, וע"ש שתלה התשובה על הדין אם כתיבה כדיבור דמי ועל מה שכתב בתשובת שב יעקב סי' מט שא"י לישבע בכתב שכתובה לאו כדיבור דמיא. והגרע"א דחה דבריו והביא כמה ראיות לכאן ולכאן אם כתיבה כדיבור דמי, ופלפול האחרונים בזה ע"ש בהערות לתשו' שם סי' לב (מה' מכוון המאור) מה שנחלקו בזה האחרונים לענין דינא. ועפ"ז אפשר לומר, שגם דין מחילה ותשובה בין אדם לחברו תלוי על המח' הנ"ל. ולכאורה תלוי קצת על גדר דין דיבור גבי תשובה, שאי יש דין דיבור ויודוי פה במעשה המצוה דתשובה, נראה שהשאלה אי יכול לקיים זה בכתב תלויה על מח' הנ"ל אי כתיבה כדיבור דמי, אבל אי דין תשובה ובקשת מחילה עיקרו בלב שהרי אף במצות בין אדם לחברו רחמנא ליבא בעי, אז יש מקום לומר שאף אם כתיבה לאו כדיבור דמי יכול לקיים מחילה גם בכתב. [בראשונים (ראה תשובת רש"י סי' רמה) יש מי שכתב שאם איגלאי מילתא ע"י מעשה כגון שנשקו אין לך מחילה גדולה מזו. ועיין חבצלת השרון (לר"מ קרליבך) על פר' ויגש שבאמת יש להעיר על זה ממכירת יוסף שיש בין המפרשים שאומרים שלא מחל יוסף לאחיו אע"ג שנשק לאחיו. עיי"ש.]

ועוד יש לדון אם תשובה ומחילה מחברו מועילה בכתב, ע"פ מה שנוהגין מתחילה בפולין ועכשיו כבר נהגו כמה אנשים ונשים בכל תפוצות הארץ לכתוב כתב (ויש קורין לזה 'שטר') מחילה על ביטול

שידוכין. ועיין בב"ש סי' נא ס"ק י' שדן במנהג זה ובתשובת שרידי אש אה"ע סי' כו העיר שבספר נחלת שבעה שמובא שם כל נוסחות השמרות אינו מביא שטר מחילה, וכתב שם בגדר שטר זה "שיש בזה מבוכה גדולה בין האחרונים". ועיין בתשובות והנהגות ח"א אה"ע סי' תשלה שכתב ע"פ תשובת השרידי אש הנ"ל שיעקר הכתב מחילה בא על מחילה על עלבונה בלב (וכן עיין דבריו בח"ב אבה"ע סי' תרכב). והא ניחא אם ענין כתב מחילה בא בעיקר על מחילת חובת ממון, שהרי כבר ראינו דיונים בגמ' ובפוסקים גבי מחילת שטר חוב, אבל אם הכתב מחילה בזמננו בא בעיקר על מחילת הלב, קצת חידוש הוא שיכול למחול בכתב. ובפשטות הטעם לכתב מחילה רק בא לחזק את הענין שאינו מן הפה ולחזין.

ומצאתי טעם נאה ונעים למעלת כתיבת התשובה בכתב דוקא באגרות וכתובים פחד יצחק סי' קפג וז"ל: "מלה נאמרת בשפתים, חולפת כקצף על פני המים, ולעומתה מלה חקוקה בעופרת עומדת ונגזזת למשמרת. כמו כן ישנה הרגשה בלב איש אשר תמהר ותחלף חיש, ולעומתה ישנה הרגשה בת קיימא הקבועה לזמנים של כמה וכמה. דעת לנבון נקל כי להרגשה בת החילוף נאה המלה העוברת כפריחת עוף. ולהרגשה אשר היא בלב נצורה, להיות על הגליון שמורה". ע"ש. ועפ"ז יש להעיר שמחילה בלב היא מאלו ההרגשות שחקוקות בלב ואפשר שיש מעלה לקבוע את ההרגשה העומדת ברומו של עולם בכתב בר קיימא הקבוע לזמנים טובא. וכמוש"כ באתי אני רק להעיר ויש כמה דרכים לתשובה ויש דרך ע"י דברים ויש דרך בכתב וכל אחד לפי מה שהוא. קחו עמכם דברים ושבו אל ה'. ואשרי מי שבא לכאן ותשובתו בידו (עיין מהרש"א ב"ב י:).

